

Pietų Lietuvos partizanų srities rezistentų negrožinė literatūra kaip trauminė atmintis

Nerijus BRAZAUSKAS
Šiaulių universitetas

Pagrindinės sąvokos: *Pietų Lietuva, partizanai, trauminė atmintis, dienoraščiai, atsiminimai, istorija, atmintis, Nigelas C. Huntas.*

Be istorijos atmintis tampa privati.

Timothy Snyderis

Šio straipsnio *tikslas* yra analizuoti Pietų Lietuvos partizanų srities rezistentų dienoraščius, atsiminimus¹ kaip trauminę atmintį. Partizaninis karas Dzūkijoje, partizanų vienijimasis, struktūra detalai analizuojama knygoje *Lietuvos partizanai 1944–1953 m.* (1996), o šiam tyrimui svarbūs du istoriniai faktai: 1) „<...> 1945 m. gegužės 7 d. Kazimieraitis įkūrė Dzūkų grupės štabą, kurio svarbiausias uždavinys buvo suvienyti visus Dainavos krašto partizanus. Štabą sudarė trys skyriai: operatyvinis, propagandos ir mobilizacijos“ (LP 190); 2) Pietų Lietuvos sritį (1949 m. pabaigoje pervadintą „Nemuno“ vardu) 1949–1950 m. sudarė „Tauro“ ir Dainavos apygardos, į kurias įėjo „Žalgirio“, „Geležinio vilko“, „Vytauto“ rinktinės („Tauro“ apygarda) ir „Kazimieraičio“, „Dzūkų“, „Šarūno“ rinktinės (Dainavos apygarda) (LP 147). Pastarosios vadų negrožiniai tekstai ir yra pagrindinis tyrimo šaltinis².

Tyrimo problema susijusi su partizanų trauminės atminties identifikavimo stoka, su reliatyviu istorijos ir atminties santykiu, su rezistentų pasakojimų specifika. Šiuo aspektu partizanų negrožinė literatūra, regis, specialiai netyrinėta, nors ji reflektuota 1997 m. publikuotame Vidmanto Tūtlio straipsnyje „Tragiškų įvykių sūkurėje parašytų memuarų savitumai“, kuriame po tyrimo konstatuojama, jog „[t]arp pokario laikotarpio memuarų svarbią vietą užima partizaninio sąjūdžio dalyvių atsiminimai. Jų, kaip istorijos šaltinio, panaudojimo tradicijos historiografijoje dar nėra tvirtos“ (Tūtli 1997). Tačiau trauma, atmintis yra sulaukusi konceptu-

¹ Straipsnyje vartojama „negrožinės literatūros“ sąvoka, laikantis požiūrio, kad nagrinėjami atsiminimai ir dienoraščiai nėra klasikinė dokumentinė / fakto literatūra.

² Tiriami šie šaltiniai: *Lietuvos partizanų Dzūkų grupės štabo veiksmų dienoraštis* (publ. 1993), Adolfo Ramanausko-Vanago *Daugel krito sūnų* (1992), *Liongino Baliukevičiaus-partizano Dzūko dienoraštis: 1948 m. birželio 23 d. – 1949 m. birželio 6 d.* (2008).

alių Danutės Gailienės, Irenos Šutinienės, Dalios Leinartės³ tyrimų. Jie visi susiję su istorikų aktualizuotu atminties diskursu, kurį suvokiant svarbu tai, kad „[p]latesnio mąstymo apie atmintį iššūkis slypi sąryšių ieškojime – tyrime sudėtingų santykių, kurie galėtų egzistuoti tarp būdų, kuriais asmenys prisimena praeitis, kurios patenka į jų asmenines patirtis, būdų, kuriais jie apibrėžia ar patiria savo socialinį įsitraukimą, ir būdų, kuriais socialinės ar kolektyvinės praeities reprezentacijos ir supratimai yra generuojami plačiojoje visuomenėje“ (C u b i t 2007, 13). Šie sąryšiai išvelgtini ir partizanų atsiminimuose, o pačių laisvės kovų dalyvių patirtys vis dar nepakankamai apmąstytos. Istorikas Timothy Snyderis studijoje *Kruvinos žemės: Europa tarp Hitlerio ir Stalino* (2011) tik retkarčiais pamini lietuvių partizanus: „Sovietų požiūriu, ukrainiečių, Baltijos šalių ar lenkų partizanai buvo tiesiog banditai, keliantys bėdų periferinėse teritorijose, tad su jais reikėjo susidoroti pasitelkiant didžiules karines pajėgas ir tremiant“ (S n y d e r 2011, 365). Partizanų pasipriešinimas šiandien yra traktuojamas kaip partizaninis karas (šį klausimą yra gvildinęs Bernardas Gailius, Vytautas Jokubauskas etc.). Žinoma, galima būtų teigti, kad partizaninį karą visos Lietuvos mastu legitimuotų 1949 metų LLKS deklaracija, tačiau lokaliame lygmenyje jis vyko dar anksčiau. 1945 m. J. Vitkus-Kazimieraitis Lietuvos partizanų Dzūkų grupės štabo įsakyme Nr. 2 vartojo šią sąvoką: „<...> partizaninio karo apystovose“ (LK 83).

Tyrimo metodologija – Nigelo C. Hunto pateikta trauminės atminties koncepcija, kuri išdėstyta knygoje *Atmintis, karas ir trauma* (2010). Tai interdisciplininio pobūdžio darbas, kuriame ištrinama riba tarp atminties, istorijos, psichologijos⁴. Jame daugiausiai reflektuojant Antrojo pasaulinio karo veteranų psichologines traumas, atmetant dominuojantį „potrauminio streso sutrikimą“ („Post-traumatic stress disorder“, 1980), novatoriškai įvedama pasakojimo prieiga. Autorius pastebi, kad „[p]sichologai tradiciškai yra ignoravę literatūrą kaip potencialų duomenų šaltinį“ (H u n t 2010, 161). Huntas išvelgia ryšį tarp traumos, atminties, istorijos, pasakojimo ir socialinio diskurso. „Trauminė atmintis yra sudaryta iš dviejų skirtingų atminties rūšių. Pirmą, individų, kurie jau yra neigiamai paveikti traumos ir kurie gali turėti labai gyvus ir aiškius įvykio atsiminimus. Antra, įvykio pasakojimas

³ Žr. Danutė Gailienė, *Ką jie mums padarė: Lietuvos gyvenimas traumų psichologijos žvilgsniu*, Vilnius: Tyto alba, 2008; Irena Šutinienė, „Trauma ir kolektyvinė atmintis: socio-kultūrinis aspektas“, *Filosofija. Sociologija*, 2002, 1, p. 57–62; Dalia Leinartė, „Lietuvos moterų ir vyrų trauminė patirtis sovietų lageriuose ir tremtyje“, *Kultūros barai*, 2012, 2, p. 50–57.

⁴ Traumos ir literatūros tyrinėjimai paprastai yra interdisciplininiai: „Traumos literatūros“ terminas taip pat nurodo dabartinę traumos koncepcijos kelionę iš medicinos ir mokslo diskurso į literatūros studijų lauką.“ (Anne Whitehead, *Trauma Fiction*, Edinburgh: Edinburgh University Press, 2004, p. 4). Minėta „kelionė“ itin pastebima „Kultūros studijose“. Aleida Assmann tiria atminties ir traumos santykius, „kūno įrašą“, analizuoja karo traumą literatūroje ir parodo, kaip literatūra gali svarstyti traumą. Žr. Aleida Assmann, *Cultural Memory and Western Civilization: Functions, Media, Archives*, Cambridge: Cambridge University Press, 2011, p. 238–280.

yra fragmentuotas, dezorganizuotas ir turi spragų“ (Ibid., 128). Huntas išskiria „pasakojimo koherencijos modelį“⁵, padedantį nagrinėti pasakojimo koherencijos problemą, kurią lemia patirta trauma. „Traumos patyrimas, – sako autorius, – suardo gyvenimo istorijos kūrimą, sukurdamas nekoherentišką, dezorganizuotą ir fragmentuotą pasakojimą“ (Ibid.). Taip pat svarbu pažymėti, kad Huntas identifikuoja ir patį atminties tapimo trauma mechanizmą: „Trauminė atmintis neegzistuoja normaliaame ‘strese’. Trauminė atmintis susijusi su asmens pirmine nesąmoninga reakcija į trauminį įvykį. Kadangi asmuo išgyveno įvykį, atmintis jau yra neišdildomai fiksuota psichikoje. Tai yra adaptyvū“ (Hunt 2010, 7). Kitaip sakant, autorius sukuria naują interdisciplininį diskursą, nes pastarojo esmė „<...> slypi idėjų skaičiuje, kurios rezonuoja per visą šiuolaikinį diskursą – tai unifikuoto mokslo, bendrųjų žinių, sintezės ir žinių integracijos idėjos“ (Klein 1990, 19).

Hunto vartojamos sąvokos ir jų apibrėžtys

Huntas kviečia matyti ne tik psichines, fizines negalias, bet ir platų socialinį, kultūrinį kontekstą, kuris leidžia parodyti, kaip asmuo interpretuoja praeitį, dabartį ir ateitį. Mokslininkas tiksliai konstatuoja, kad tie patys terminai skirtingose disciplinose labai skiriasi. Todėl jis įveda šias sąvokas ir jas apibrėžia:

„*Istorija*. Tai yra nepsichologinė praeitis, kuri yra apibrėžta ir determinuota akademiinių istorikų sisteminio tyrinėjimo. Ji taip pat nurodo į tą praeities dalį (nutolusią nebeatmenamą praeitį, t. y. maždaug esančią anapus trijų kartų), kuri neturi psichologinio ryšio, kadangi nėra nė vieno aplink, kuris prisimena tą laiką ar kuris žino žmonių, kurie prisimena tą laiką“ (Hunt 2010, 97).

„*Kolektyvinė atmintis*. Ji nurodo į bendrą atmintį, kurią išlaikė bendruomenė apie praeitį. Ji gali nurodyti į bet kurią praeities periodą, bet dabartiniame kontekste ji turi labiau specifinę reikšmę – kolektyvinę atmintį išlaikė daugiau kaip trys kartos. Tam, kad turėtų kolektyvinę atmintį, individui nereikia turėti įvykio patirties, bet jis privalo būti tokios svarbos, kad jis yra prisimenamas atmintyje greičiau negu istoriškai“ (Ibid.).

„*Socialinis diskursas*. Tai yra mąstymo būdai, kurie yra žinomi visuomenėje tam tikru metu. Šie mąstymo būdai yra iškelti per žiniasklaidą, švietimą ir per bendras socialines sąveikas. Socialiniai diskursai susieja svarbiausias žmonių sąveikos sritis, tikėjimus, kuriuos žmonės išlaiko. Visuomenėje yra tūkstančiai socialinių diskursų <...>, jie dramatiškai keičiasi laikui bėgant. Ne kiekvienas su jais yra sutikęs, bet jie daugumos ar daugelio žmonių yra bendrai priimti ir eksplicitiškai, ir / ar implicitiškai“ (Ibid.).

„*Naratyvas*. Pasakojimas ar istorija yra esmė to, kas turi būti psichosocialinio žmogaus būtis. <...> Mūsų individualūs pasakojimai neišvengiamai dėl mūsų socialinės prigimties yra determinuoti ne tik mūsų mąstymo, mūsų pačių patyrimų at-

⁵ „Pasakojimo koherencijos modelį“ sudaro konkretūs rodikliai („Supažindinimas“, „Struktūra“, „Afektas“, „Integracija“) ir jų kodavimo kriterijai. Išsamiau žr. Nigel C. Hunt, *Memory, War and Trauma*, Cambridge: Cambridge University Press, 2010, p. 130–138.

siminimų, bet taip ir kitų socialinių diskursų, kurie egzistuoja visuomenėje. Asmenys neturi vienintelio pasakojimo; pasakojimas priklauso nuo auditorijos“ (Ibid., 97–98).

Huntas išskiria konkrečias trauminės atminties rūšis, remdamasis karo veteranų pateiktais duomenimis: košmarai, kaltė, žiaurumai. Trauminės atminties įveikimo [„coping“] strategijos: a) *Įveikimas karo metu*: (iš)vengimas, fatalizmas, pasirinkimo nebuvimas, karas kaip pateisinama priežastis, draugystė, kažkas, dėl ko verta gyventi; b) *Įveikimas pirmaisiais pokario metais*: užmarštis; c) *Įveikimas dabartiniiais laikais*: veteranai trauminę atmintį paverčia pasakojimu. Po karo veteranams „<...> buvo pasakyta, kad prisiminimai turėtų išnykti laikui bėgant, ir jų šeimoms buvo pasakyta neaptarinėti karo, nes šis galėtų sukurti problemų“ (Ibid., 151). Veteranai trauminę atmintį paverčia pasakojimu, istorija, kuri užgožia asmeninį patyrimą. Huntas konstatuoja, kad veteranai dažniausiai naudoja vengimo strategiją, kuri yra pasyvi ir riboto efektyvumo. Todėl autorius atkreipia dėmesį ir į socialinį palaikymą, kurį teikia: žmonos / šeima, draugystė, veteranų asociacijos. Be to, Huntas pastebi, kad „[v]eteranas turi vieną pasakojimą šeimai, o kitą skirtą pasidalyti su kitais žmonėmis“ (Ibid., 158).

Šiomis Hunto sąvokomis bus pasiremta analizuojant Lietuvos partizanų negrožinę literatūrą kaip trauminę atmintį. Hunto pateiktos apibrėžtys leidžia išvengti terminų niveliacijos, išvelgti specifines istorijas, kolektyvinės atminties, naratyvo etc. savybes.

Lietuvos partizanų Dzūkų grupės štabo veiksmų dienoraštis, arba trauma ir istorija

Dienoraščių tikslas: palikti teisingą kovų dėl laisvės vaizdą, kaip medžiagą istorijai ir pagerbėti vėliau surasti tuos tyliuosius, mažai kam žinomus didvyrius, kuriuos tauta turėtų pagerbti, ar tai apdovanojant, ar tai aprūpinant nukentėjusių šeimas. Prie dienoraščių pridedami visi veiksmus liečiantieji dokumentai, įsakymai, schemas ir pan.

Juozas Vitkus-Kazimieraitis

„1945 m. pavasarį Pietų Lietuvoje pradėjo veikti du visiškai savarankiški partizanams vadovaujantys centrai. Alytaus apskrities Marcinkonių valsčiaus ribose buvo įkurtas Dzūkų grupės partizanų štabas, vadovaujamas pulkininko Juozo Vitkaus Kazimieraičio“ (LKA 8). Pastarasis rašė minėtos grupės veiksmų dienoraštį, kuris buvo paimtas „<...> 1946 m. sausio 12 d. miške, 6 km nuo Kapiniškių kaimo, LTSR Alytaus apskritis, likviduojant banditų apygardos, vadovaujamos Kazimieraičio, štabo bunkerį“ (LKA 9). Dienoraščio originalo neišliko, o „[b]uvusiame KGB archyve Vilniuje rasti mašinaraičiai su dienoraščio vertimais į rusų kalbą, todėl rengiant publikaciją, tekstas išverstas į lietuvių kalbą“, – konstatuoja Algis

Kašėta (K a š ė t a 1993, 5)⁶. Dienoraštis pradėtas rašyti 1945 m. gegužės 29 dieną, o paskutinis įrašas – 1946 m. sausio 7 dienos.

Dienoraščio struktūra labai svarbi, nes fiksuoja: a) veiksmo laiką; b) užrašymo laiką. Turime laiko tarpą, kuris informaciją ar požiūrį į vieną ar kitą įvykį, reiškinį šiek tiek koreguoja. Be to, dienoraščio autorius – Kazmieraitis – pats save fiksuoja vns. III asmens forma: „Kazmieraitis labai atsakingai žiūri į vadovaujamą darbą, dažnai sielojasi, kad neturi su kuo nors turinčiu platesnį akiratį pasitarti“ (*LKA* 11–12). Taip vengta subjektyvumo ir asmeniškumo, būdingo tradiciniam dienoraščiui, nes šikart rašomas veiksmų dienoraštis. Pradžioje matome, kaip Juozas Vitkus, Lietuvos kariuomenės karo inžinierius, pulkininkas leitenantas, nusprendžia „<...> pasitraukti iš viešojo gyvenimo ir pereiti dirbti tik su žaliukais“ (*Ibid.*, 13–14). Nėra jokio dvejojimo, abejonių, tiesiog tvirtas apsisprendimas, kurį vėliau atsiminimuose patvirtino partizanas Antanas Suraučius-Tauras.

Visų pirma dienoraštyje fiksuojami sunkumai, kilę organizuojant partizanų pasipriešinimą: „sunkumai su popieriumi“ (*Ibid.*, 10), komplikotas memorandumo sovietų vyriausybei rašymas, „<...> nėra galimybės gauti mašinėlę rusišku šriftu“ (*Ibid.*, 18), „[d]ėl tamsos ir lietaus užplaukiame ant seklumos“ (*Ibid.*, 19), „<...> Potsdamo konferencija apvyklė lietuvių lūkesčius“ (*Ibid.*, 23), „[t]arp bendradarbių pastebimas aplaidumas ir demoralizacija“ (*Ibid.*, 26), „[s]ugenda radijo imtuvas, vos vos girdėti“ (*Ibid.*, 27). Visa, kas čia pasakyta, yra praeitis, fiksuojanti istorines realijas ir partizanų patirtas traumas, ir ji labai svarbi, nes „<...> dabartis negali būti interpretuota be praeities žinojimo“ (H u n t 2010, 100). Tačiau Kazmieraitis šių sunkumų neinterpretavo, o fiksavo, manydamas, kad jis užrašo istoriją.

Tačiau Kazmieraitis fiksuoja ir konkrečių partizanų traumines patirtis. Antai VII. 18 d. įvyko toks įvykis: „Vakarop atvyko RUGYS ir atvedė LŪŠĮ, kuris pasirodė labai paveiktas savaitę trukusių NKVD siautėjimų. Apie kokį nors normalų darbą nebuvo nė kalbos: taip jis buvo sukrėstas. Jam pasiūlyta pagyventi pas ŠERNA, kad atgautų dvasinę pusiausvyrą“ (*LKA* 18). Beje, tai užrašyta tik X. 16. Iš dienoraščio atsekama ir detali partizano Alseikos – Vytauto Kazimiero Gončio, artilerijos atsargos leitenanto, pasitraukimo iš miško istorija. Tuo tarpu pats Kazmieraitis džiaugiasi radęs gerai veikiančią radijo aparatą, drausmingus partizanus, pasiaukojančią slėptuvės įrenginėjimą, akcentuoja Merkinės užėmimą. Šios retos sėkmės istorijos rodytų, kad partizanams įveikti karo ir kasdienio gyvenimo traumas padėdavo mažesni ar didesni laimėjimai kovos fronte. Po Merkinės puolimo „[k]onstatuotas jei ir ne materialinis, tai žymus moralinis laimėjimas. Labai pakili gyventojų nuotaika“ (*Ibid.*, 49). Be to, autorius fiksuoja ir gražų Kūčių vakarą (XII. 24), ir linksmą Naujųjų metų sutikimą (XII.31-I.1). Partizanai buvo glaudžiai susiję su kasdieniu gyvenimu, o tai skiria jų patirtis nuo Hunto aprašytų karo veteranų patirčių.

⁶ Straipsnyje cituojamas „Lietuvos partizanų Dzūkų grupės štabo veiksmų dienoraštis“, publikuotas žurnale *Laisvės kovų archyvas*, Nr. 9, Kaunas: Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga, 1993, p. 9–54.

„Ištisą dieną KAZIMIERAITIS vienas spausdino atsišaukimą „Kovok“ ir mobilizacinio skelbimo matricas. Maitinosi tuo, kas ką atnešė. Dažniausiai šaltu užkandžiu arba pienu“ (Ibid., 19). Taigi partizanų vadas rašo pats apie save, išlaikydamas distanciją tarp rašančiojo ir to, kas rašoma. Bet tokiam sakiniui parašyti reikėjo laiko: spausdino VII. 21, o dienoraštyje įrašė, kaip spausdino, tik X. 16. Dienoraštyje pažymima, kad, siekiant užkirsti kelią masiškam partizanui registravimuisi, išleidžiamas įsakymas Nr. 8 Dzūkų grupei. Registravimasis reiškia lojalumą sovietų valdžiai, pasitraukimą iš karių gretų. Kazimieraitis leido grįžti į civilinį gyvenimą, „<...> bet su sąlyga, kad užsiregistravę partizanai nepakliūtų į NKVD-istų pinkles ir netaptų savo brolių išdavikais“ (Ibid., 21). Istorija rodo, kad taip ir atsitiko, todėl kitas įrašas yra toks: „Gauname žinių apie prasidėjusius partizanų šeimų trėmimus ir apie nervingą partizanų registraciją“ (Ibid.). Kazimieraitis fiksuoja „<...> Organizacinio Lietuvos išlaisvinimo plano projektą“ (Ibid., 32), jis sutinka, kad „<...> Vyriausiasis LLA štabas paskirtų jį partizanų apygardos vadu“ (Ibid., 33), „KAZIMIERAITIS rašo: organizacinius nurodymus Lietuvos partizanams, partizanų dalinių organizavimo principus, rikiuotės ir komandavimo nuostatus“ (Ibid., 39), pažymi, kad „[n]uspresta gruodžio 1 dieną išleisti biuletinį ir Dzūkijos partizanų dainas“ (Ibid., 36). Apskritai galima konstatuoti, kad dainų kūrimas ir atlikimas buvo vienas iš trauminės atminties įveikimo būdų.

Kazimieraitis daug dėmesio skyrė ir laikraščio *Laisvės varpas* leidimui⁷, o tai buvo vienas iš trauminės patirties eliminavimo būdų. Laikraštis leido ne tik paskelbti partizanams ir gyventojams aktualią informaciją, bet ir palaikė kovotojų dvasią. Antai buvo rašoma, kad „[p]artizanų lavonų išniekinimas miestelių gatvėse neužgniauš lietuvių tautos pasipriešinimo“ (LK 563).

Dienoraštis tiesiogiai susijęs su Dzūkų grupės štabo įsakymais (jų, kaip rodo XI.30 dienoraščio įrašas, buvo 21), kurių išliko originalai ir kurių analizė atskleidžia ir traumas, kurias patyrė paprasti civiliai gyventojai. Šie įsakymai rodo, su kokiomis problemomis buvo susidurta, kaip jos buvo sprendžiamos, bet detali jų analizė būtų kito įdomaus tyrimo objektas.

Šis Kazimieraičio vestas ir tvarkytas partizaninės veiklos dienoraštis atskleidžia istorines partizanų kūrimosi Dzūkijoje aplinkybes. Turime politinį, organizacinį ir asmeninį lygmenis, iš kurių svarbiausias pirmasis. Paties „pasakojimo koherencijoje“ autoriui svarbiausias buvo „supažindinimas“ su istoriniu, socialiniu kontekstu, su pagrindiniais partizanais. Partizanų vadas tik konstatuoja, nereiškia savo emocijų, asmeninio požiūrio, jis manė rašęs istoriją. Tačiau šiandien galėtume pasakyti, kad jam „<...> karas vis dėlto buvo tik atmintis, ne praeitis, ne istorija“ (Hunt 2010, 104).

⁷ Laikraštis leistas 1945–1952 metais, o jo pavadinimas nurodytų į Filadelfijos „Laisvės varpą“ (*Liberty Bell*), kuris yra *JAV Nepriklausomybės deklaracijos* (1776 m. liepos 4 d.) simbolis.

Adolfo Ramanausko-Vanago atsiminimų knyga *Daugel krito sūnų*, arba trauma ir socialiniai diskursai

Taigi kiekvieno partizano indėlis Lietuvos laisvinimo kovon, jo išgyvenimai partizanavimo laikotarpiu yra atskira paslaptinga istorija.

Adolfas Ramanauskas-Vanagas

„Todėl aš ir nusprendžiau bent labai glaustai užrašyti tai, ką patyriau. Manau, kad tie, kurie ateityje domėsīs Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio istorija, mano prisiminimuose ras konkrečios medžiagos apie visą Dainavos apygardą, iš dalies apie Tauro apygardą – ir tam tikru laikotarpiu – apie visą LLKS“ (*DKS* 4). Adolfo Ramanausko-Vanago atsiminimai apima 1945 m. balandžio 25 dienos įvykius, o baigiasi 1947 metų pabaigos–1948 metų pradžios įvykių aprašymu. Atsiminimų pabaigoje peržengiamas Naujųjų metų slenkstis ir sakoma: „Žinojome, kad ateinantieji 1948 metai atneš mums sunkių išbandymų – pareikalaus daug aukų“ (*Ibid.*, 442). „Paskutiniai užrašai rašyti 1955–1956 metais pagal anksčiau darytas santraukas ir dokumentus“ (R a m a n a u s k a i t ė - S o k a u s k i e n ė 1992, 443)⁸. Ramanauskas-Vanagas, priešingai nei Kazimieraitis, preciziškai nefiksuoja nei slapyvardžių, nei datų, nes „<...> kartais tikslią datą sunku prisiminti dėl to, kad nuo tų dienų praėjo jau nemažai laiko <...>“ (*DKS* 390). Vanago prisiminimai yra savirefleksyvūs, determinuoti laiko, juose užfiksuota daug socialinių diskursų ir trauminės patirties. Svarbu pabrėžti, kad jis save skyrė nuo rašytojo: „<...> šis pasakojimas nėra nei prasimanymas, nei fantazija <...>; Aš rašau tai, kas iš tiesų buvo“ (*Ibid.*, 345). Tačiau privalu turėti omenyje, kad Vanagas pateikia subjektyvų pasakojimą, kad „[s]antykis tarp pasakojimo, savęs paties ir tapatybės yra pagrindinis mūsų supratimui apie reakciją į traumą“ (H u n t 2010, 115).

Rašydamas apie pasitraukimą iš legalaus gyvenimo jis paliečia svarbią problemą – laisvės kovotojų tapatybę: „<...> Lietuvos laisvės kova <...> pradėta organizuoti ne iš viršaus, o iš apačios – iš tyriausios Lietuvos kaimo jaunuomenės“ (*DKS* 36). Šiandien mąstant galima pasakyti, kad ta kaimo dalis, kuri vėliau garbingai kovojo iki mirties, turėjo labai aiškų tapatybės jausmą. Jo formavimuisi įtakos turėjo pirmosios sovietų okupacijos istorija (1940–1941), nes „[m]ūsų tapatybės yra susietos su atmintimi ir istorija. Be atminties mes neturime tapatybės“ (H u n t 2010, 106). Tarpukario Lietuvos kartoms tapatybė buvo duotybė, kurią reikėjo saugoti ir ginti. Antroji sovietinė okupacija iškelė ir asmens, ir tautos pasirinkimo klausimus, į kuriuos buvo atsakyta skirtingai.

Atsiminimuose ne kartą pabrėžiama, kad miesto gyventojai, inteligentai, intelektualai iš esmės nesipriešino, netapo partizanais. Konstatuojamas suvokimas,

⁸ „Tėvas savo atsiminimų pirmą ir antrą dalis baigė rašyti 1952 metais. Rankraštį paslėpė Punioje pas patikimą žmogų, kur jis buvo saugomas nuo 1953 iki 1989 metų. Trečia dalis buvo parašyta vėliau ir paslėpta Alytuje, kur patikimi žmonės rankraštį saugojo nuo 1956 iki 1989 metų“, – konstatuoja Auksutė Ramanauskaitė-Skokauskienė. Žr. Adolfas Ramanauskas-Vanagas, *Daugel krito sūnų*. Antras leidimas, Vilnius: Mintis, 1992, p. 445–446.

kad „[k]aimas jau nelaukia iš inteligentijos nei pavyzdžio, nei paguodos“ (DKS 127). Vanagas aiškino, kad inteligentija „sukaustyta bolševizmo“, bet, mano galva, tai tebuvo prisitaikymas. Kęstutis K. Girnius yra konstatavęs ne vieną ėjimo / nėjimo partizanauti priežastį, bet kartu pastebėjęs, jog „[ž]monės gerokai skiriasi, ir joks apibendrinantis aiškinimas negali atitikti jų jausmų, individualios mąstysenos ir praeities patirties“ (G i r n i u s 1990, 115). Dzūkijos krašto mokytojai, puskarininkiai, buvę valsčių ar apskričių tarnautojai, kaip rodo Ramanauskas-Vanagas, kūrė partizanų būrius. Tačiau jis atskleidžia, kad partizanų gretose buvo ir rusų, ir vokiečių. Aprašydamas vieną narsų rusą, besikovusį su tautiečiais ir pakliuvusį į jų nelaisvę, konstatuoja: „Rusai Kudariškių kaime pas vieną gyventoją jį baisiai kankino, bet jis nieko neišdavė ir, kaip pasakoja, dar visaip išjuokė rusus“ (DKS 57). Lietuvių ir kitų tautų partizanų santykiams Ramanauskas-Vanagas skiria poskyrį „Svetimtaučiai mūsų sąjūdyje“ parodydamas, kad rusai nepagrįstai lietuvių partizanus vadindavo vokiškaisiais nacionalistais.

Partizanų vadas daug dėmesio skiria svarstymams alkoholio tema. Pavyzdžiui, pasakoja istoriją, kaip tvarkingų namų šeimininkas jam atėjusiam pasiūlęs stiklinę degtinės. Tada Ramanauskas-Vanagas pradeda mąstyti apie save. Jis prisipažįsta, kad gyvendamas Alytuje ir išgerdavo, ir rūkė, tačiau „[l]ikus dviem mėnesiams iki išeinant partizanauti, griežtai nusprendžiau mesti ir viena, ir antra (šiam apsisprendimui didelės įtakos turėjo mano žmona) (Ibid., 64–65). Tai moralinis apsisprendimas, kuris buvo pagrįstas ir visuomenės įpročių kritika. Nuo asmeninio patyrimo pereinama prie partizanų santykio su gėrimu ir tiesiai sakoma: „Alkoholis – vienas baisiausių sąjūdžio priešų“ (Ibid., 65). Ramanauskas-Vanagas tampa XX a. antros pusės Valančiumi, o jo atsiminimai liudija, kad alkoholis buvo partizanų traumos įveikimo strategija. Beje, vėliau ją noriai perėmė ir civiliai sovietinės Lietuvos gyventojai.

Kita traumos įveikimo strategija – tai Dievo tikėjimas, malda. Ramanauskas-Vanagas užfiksavo 1945 m. birželio 2 dieną Nemunaičio bažnytkaimyje vykusias įspūdingas pamaldas, kurių metu „[v]yrai karštai meldėsi. Daugelio akyse spindėjo ašaros“ (Ibid., 28). Pamaldos baigėsi partizanų priesaika, kryželio, trispalvės ir ginklo pabučiavimu. Maldingumu pasižymėjo ir kaimo gyventojai, todėl rusų saugumiečiai nuolat stengėsi išniekinti žmonėms šventus dalykus. Partizanas pateikia detalią Kazimieraičio charakteristiką, kurioje svarbų vaidmenį vaidino faktas, jog „Kazimieraitis pabrėžė, kad „<...> yra įsitikinęs, kad be Dievo valios nieko neatsitinka“ (Ibid., 154). Taip paaiškėja Kazimieraičio pozicija, kad jis, priešingai nei kiti partizanai, nesižudytų.

Siekdami dezorganizuoti partizanus iš vidaus, rusai žiauriai persekiojo jų šeimų narius, vykdė politinę „amnestijos“ akciją, kurią, kaip matėme, užfiksavo ir Kazimieraitis. Vietoj žadėtos ramybės tebuvo mirtis ir trėmimai, bet ši taktika negatyviai veikė partizanų kovinę dvasią. „Lietuviai raudonojo maro nenugalės, o amerikoniai leidžiasi rusų mulkinami ir kariauti nesirengia. Kol jie praregės, rasa mums akis išės...“ (Ibid., 101). Ramanauskas atskleidžia, kad registruotis partizanams nebuvo drausta, regis, tikintis, kad jie taps sėsliaisiais partizanais (Vakarų Lietu-

voje – 1948–1949 m., autoriaus teigimu, partizanams registruotis buvo draudžiama); parodo, kaip kito tas tikėjimas būsima JAV pagalba ir fiksuoja lemiamą lūžio momentą. Tačiau toks tikėjimas nėra būdingas tik lietuviams. Antai lenkai, kaip *Kruvinose žemėse* (2011) parodo Snyderis, taip pat karštai tikėjo, kad amerikiečių kariai išgelbės Varšuvos getą. Tad šis tikėjimas iš esmės buvo „įsivaizduotas“, bet itin svarbus.

Ramanauskas-Vanagas stebėdamas ir analizuodamas partizanus jų neniveliavo, jis suvokė, jog „<...> kiekvienas partizanas dėl patirtų nelaimių savaip jaudinosi“ (Ibid., 102). Plačiau aprašydamas partizano Daktaro atvejį ir atskleisdamas, kaip šis parado viltį ir tikėjimą pergale, jis parodo, kad žmogaus savybės atsiskleidžia laikui bėgant. Tačiau partizanų vadas nesibrauna į Daktaro „sielos gelmes“ (Ibid.), priešpriešindamas Jūrininką, kuris tėvynei paaukojo viską: „<...> savo šeimą, asmeninę laisvę, jaunystę ir gyvybę“ (Ibid.). Kaip atskleidė studijoje Huntas, kas yra trauma vienam žmogui, tas gali nebūti kitam. Be to, reakcijos į traumą yra skirtingos. Tai rodo partizano Tauro atvejis: jis tapo neveiklus, nebevykdė pareigų, nes „<...> rusai areštavo jo žmoną, atplėšė nuo kūdikio. Tauras dėl to nepaprastai krintosi. Jis vos nenusižudė iš sielvarto“ (Ibid., 176). Vėliau Tauras įveikė šią traumą, energingai vykdė organizacinį darbą iki mirties kovos lauke.

Atsiminimuose daug dėmesio skiriama išdavystės fenomenui. Žinoma, čia pagrindinis yra provokatorius Erelis – Juozas Markulis, tačiau Ramanauskas-Vanagas daug dėmesio skiria eiliniams šnipams, teigdamas, kad „[š]nipas yra pats bjauriausias tautos išgama“ (Ibid., 231). Jų likvidavimas buvo opus, nemalonus, bet būtinas. Dažniausiai remtasi gyventojų parodymais, suvokiant, kad šie gali būti ir subjektyvūs, pagrįsti asmeninio keršto sumetimais. Už lengvabūdišką mirties skyrimą, vadovaujant Ramanauskui-Vanagai, partizanų karo lauko teismas mirtimi nuteisė Gegužę, Jurginą, Riešutą, Tėvelį, Ūselį, Studentą. Vadas suvokia, kad partizanai padarė klaidų, kad buvo atveju, kai vadovautasi momento „<...> išpūdžiu ir savo nuožiūra“ (Ibid., 233). Pabrėžiama, kad partizanai nekankindavo ir neišniekindavo lavonų, kaip kad teigė rusų propaganda. Be to, ši atsiminimų knyga parodo, kaip ir kodėl „<...> tarp gyventojų išigalėjo mažai valdomas kerštingumo jausmas“ (Ibid., 338). Kolūkių įvedimas, partizanų kovos, plėšimai, skundimai nulėmė tokį mąstymą ir elgesį. Okupantai skleidė gandus apie trėmimą, o vėliau meistriškai nutaikydavo vežimo momentą. Taigi žmonės bet kokiomis sąlygomis siekia sėkmingo gyvenimo, o tai reiškia, kad „<...> žmonės privalo priimti elgesio kodus ir papročius visuomenės, kurioje jie gyvena, ir siekiant tai padaryti atmintis vaidina esminį vaidmenį“ (Hunt 2010, 122).

Ramanauskas-Vanagas atsiminimuose užfiksavo ir vieną baisų sapną (sausio 12 d.), kurį jis pabudęs papasakojęs draugams, nes nujautęs, kad išgirs ką nors negerą. Čia pat priduria: „<...> net keletą kartų esu sapnavęs tokios pat rūšies sapnus – tartum matau, kaip kurie nors iš mano pažįstamų vyrų raičiojasi kraujo klane, o kūnas – vienų žaizdų... Po to sužinodavau, kad kaip tik tuo metu jie žuvo. Taip buvo ir ši kartą“ (DKS 152). Konstatuoja, kad netoli Rudnios kaimo rusai nušovė A apygardos štabo vyrus. Kitą kartą vėl teigia sapnavęs blogą sapną: „Rodos, ma-

ne kažkur ant tvarto užklupo enkavedistai ir kelis kartus peršovė galvą, iš kurios pasipylė tamsus kraujas. Jau kelintą kartą panašūs sapnai išsipildydavo tiesiog per parą. <...> niekam apie tai neprasitariau, nes nenorėjau, kad vyrai laikytų mane prietaringu“ (Ibid., 191). Sapnas fiksuoja trauminę patirtį, kuri laisvės kovose buvo nuolatinė palydovė ir kurią reflektuojant svarbu prisiminti, kad „[m]ūsų pasakojimų suvokimui svarbus yra ir atsiminimas, ir užmiršimas“ (Hunt 2010, 125).

Aprašydamas keturiasdešimties kalinių pabėgimą iš Alytaus kalėjimo, autorius konstatuoja ne tik jo sudėtingumą, bet ir faktą, kad „[v]ėliau Kiškis ir dar vienas mokytojas <...> parašė keturių veikslių veikalėlių, kuriame pavaizdavo, ką partizanai patyrė kalėjime. Tą veikalėlių jie parodė, kai atvykau vizituoti dalinio. Vaidino patys buvę kaliniai“ (DKS 209). Tas pats įvykis aprašomas dar kartą, jau po Kazimieraičio mirties, o tai rodo, kad vaidinimas buvo ne kartą kartojamas (Stumbro vyrų spektaklis). Taip meninė kūryba tampa dar viena traumos įveikimo strategija, kuri yra universali (prisiminkime Vilniaus geto teatro istoriją). Partizanai – Balutis, Šermukšnis, Putinas, Vilkas – slėptuvėje skaitydavo knygas, žurnalus, kūrė ir dainavo dainas. Viena jų itin paplito, prigijo liaudyje: „...išduos juos niekšas išdavikas, / bolševikai juos nukaus...“ (Ibid., 280). Tai rodo, kad partizanai jų laukiančią lemtį net tekstualizavo. Autorius vėliau rašo, kad juos išdavė Putino brolis Jaruševičius. Minėtas ketvertas nepasidavė gyvi, nusižudė: tekstas tapo faktu.

Ramanausko-Vanago atsiminimai fiksuoja socialinius diskursus, o per juos atskleidžia visuomenės trauminę atmintį. Ji perteikiama fragmentišku naratyvu, nes „[t]raumuoti žmonės praranda jų gyvenimo pasakojimų koherenciją <...>“ (Hunt 2010, 126). Tuo tarpu paties „pasakojimo koherencijoje“ autoriui svarbiausia „integracija“, nes jis įvykių ir patyrimų reikšmes integruoja į vieną Sąjūdžio istoriją. Partizanų vadas taip pat manė rašęs istoriją, bet pats būdamas tos istorijos dalis užfiksavo trauminę atmintį.

Liongino Baliukevičiaus-partizano Dzūko dienoraštis, arba trauma ir asmeninis pasakojimas

*Aš daugiau svajotojas negu veiklos žmogus. Bet pagaliau ar aš save pažįstu?
Kas gi iš mūsų save gerai pažįsta?..*

Lionginas Baliukevičius-partizanas Dzūkas

Liongino Baliukevičiaus-partizano Dzūko dienoraštis apima laikotarpį nuo 1948 m. birželio 23 d. iki 1949 m. birželio 6 d., tačiau jame esama prisiminimų ir, pvz., iš 1944 metų. Dainavos apygardos vado (nuo 1949 05 19), artimo Ramanausko-Vanago draugo, išlikęs autentiškas dienoraščio tekstas atskleidžia asmeninį partizano žvilgsnį, jauno žmogaus matymą, kuriame atsideria ir vidiniai, ir tautos reikalai. „Šis dienoraštis jokių būdu nėra skirtas viešumai. Aš rašiau jį tik sau“, – tai pirmieji dienoraščio sakiniai (*LBPDD* 21). Dienoraščio suvokimui svarbi Hunto mintis, kad „[a]utobiografinė atmintis (kaip mes atsimeiname mūsų pačių praeitį)

yra dalis asmeninio pasakojimo, reflektuojančio mūsų požiūrius apie mus pačius“ (H u n t 2010, 116). Kokia ji ši kartą?

Sekdami šį asmeninį naratyvą pirmiausia matome autoriaus dėmesį savo šeimai (Kazimieraitis apie ją nekalba, Ramanauskas-Vanagas – retai). Baliukevičius-Dzūkas aprašydamas susitikimą su broliu Kostu sako: „Jis mus visai kitaip įsivaizdavo. Galvojo, kad mes „pasileidę“ – atseit geriam, pas merginas einam, na, ir šaudom be jokios tvarkos. Tačiau pas mus rado tikrai vienuolišką gyvenimą“ (*LBPDD* 30). Šis įrašas rodo partizanų traktavimą 1948 metais. Šiame vaizdinyje esama ir istorinių realijų, ir rusų propagandos. Toliau aprašydamas partizanų kasdienybę Baliukevičius-Dzūkas fiksuoja savo nuotaikas: „[n]ejauti, kaip širdį nejučiom suspaudžia: bėga laikas, bėga jaunystė, bėga meilė – viskas bėga... Prieš mus nežinia, ir baisi nežinia“ (Ibid., 41). Taip Baliukevičius išsako ne tik savo, bet ir kitų partizanų širdgėlą. Netgi pamini taip pat besijaučiantį partizaną Vaclovą Voverį-Žaibą. Rugsėjo 20 d. įrašas parodo partizanų dvejones, jų moralines kolizijas, tamsias dėmes. Jas aiškindamas Baliukevičius sako: „Žmogus nesi geležinis (ir geležis per trumpą laiką surūdija, sutrupa) ir todėl kartais pradedi dvejoti, argi neišsėks mūsų jėgos?“ (Ibid.). Apygardos vadas ne verkšlena, bet sako galįs sau pasakyti, kad partizano dalia yra sunki. Tai klausimai apie šeimos sukūrimą, vienišumo jausmo išsąmoninimas ir įveika, nuolatinis rūpinimasis ateitimi. Baliukevičiui-Dzūkui ateitis yra dabartis, tai ne būsimo gyvenimo projekcija, tai konkretaus laiko realybė, nulemta partizanų tikrovės. Huntas teigia, kad „[k]aro patyrimai gali fundamentaliai keisti žmogaus savęs suvokimą ar tapatybę“ (H u n t 2010, 10). Tokią kaitos istoriją regime ir dienoraštyje.

Spalio 29 dienos dienoraščio įrašė konstatuojama, kad trūksta žmonių, nėra inteligentų, o ir esančių gretos vis retėja. „Mūsų apygardoje žuvusiųjų jau apie 1000. Baisus skaičius! Sunku ir galvoti“ (*LBPDD* 52). Baliukevičius-Dzūkas var-toja skaičiaus sąvoką, bet, kaip sako Snyderis aptardamas nacizmo ir stalinizmo au-kas, tai ne skaičius, tai asmenys. Skaičius panaikina individualumą, o „[t]ai reiškia būti apleistam istorijos, kuri prasideda nuo prielaidos, kad kiekvienas žmogus yra vienintelis“ (S n y d e r 2011, 444). Žuvusių asmenų pakeisti neįmanoma, juos galima tik atsiminti arba užmiršti. Mirtis – tai partizanų kasdienybė, todėl kiekvienas turėjo surasti savąjį santykį su mirtimi. Baliukevičius sako, kad buvo nusi-teikęs apie mirtį negalvoti, dirbti, kovoti, kol išmuš paskutinė valanda. Visą laiką laikytis tokios pozicijos neįmanoma, tad atsiranda ir toks įrašas: „Mane apima pyktis, kad mes partizanai tokie bejėgiai“ (*LBPDD* 116). Šį jausmą padidina saugu-miečių žudymai, mušimai, kankinimai, partizanų ryšininkų išniekinimai, nuolati-nis žiūrėjimas į Vakarus, vargas tautiečių gyvenimas.

Baliukevičius-Dzūkas daug dėmesio skiria ir visuomenei, netgi, sakytina, lietuvių mentalitetui. Pateikdamas pasiturinčio ūkininko, pasiūliusio tik duonos kriaukšlelį, pavyzdį, autorius sako, kad žmogelis dreba dėl vieno kiti kilogramo mėsos, o mes nesijaudiname dėl savo gyvybės. Partizanų vadas sako, kad šis žmo-gus nesuvokia, jog greitai jis bus pavadintas „buože“ ir ištremtas. „Jam tėvynė – pinigų terba“ (Ibid., 53). Baliukevičius aštriai kritikuoja intelektualus: „Retas iš

mūsų intelektualų gali pasiryžti už tėvynės laisvės idėją mirti“ (Ibid., 56). Tokią nuostatą jis grindė MGB agento Kosto Kubilinsko (Varno) veikla. Cituodamas Kubilinsko eilėraščių autorius sako, kad darbai šių žodžių negali poetas patvirtinti. Visų skiepijusių tėvynės meilę, kalba tebuvo „<...> tuščios statinės skambėjimas“ (Ibid., 57). Reikia pasakyti, kad šis suvokimas buvo labai traumuojantis, ir ne tiek dėl žmonių apsisprendimų, kiek dėl pačios dekonstruotos tėvynės sąvokos. Dzūkas ypač daug dėmesio skiria Kubilinsko išdavystei. Poetas partizanų bunkeryje rašė „Raudonąjį rojų“, o paskui kartu su Algirdu Skinkiu-Vilniu nušovė partizaną Benediktą Labenską-Kariūną. Baliukevičius svarsto: „Mintys, narpliojimai, svarstymai mane vėl apima. Kuo gi reikėtų pasitikėti, jeigu tokie žmonės išduoda?“ (Ibid., 95). Šie ir kiti analogiški atvejai rodo, kad pasitikėti savu, lietuviu, taip pat negalima. Klasikinis pavyzdys – minėtas MGB agentas Erelis (Juozas Markulis), sugebėjęs apgauti, išduoti daugelį pagrindžio veikėjų. Baliukevičius-Dzūkas pateikia partizano Audrūno istoriją, akcentuodamas, kad šis norėdavęs, kad jo tėvus išstremtų. Tai kova tarp pareigos tėvynei ir meilės seniems tėvams. Partizanų vado požiūriu, atsisakyti tėviškės ir atsisakyti tėvų yra du skirtingi dalykai. Lietuvių polinkis į alkoholį kaip problemų sprendimo būdą taip pat apmąstomas. 1949 m. kovo 24 d. įrašė konstatuojama, kad tauta „<...> tik samagone tarytum atrado savo paguodą ir laikiną nusiramimą“ (Ibid., 112).

Baliukevičius-Dzūkas autentiškai reflektuoja sovietų ideologiją, Josifo Stalino politiką ir ypač propagandą. Jis nesuvokia, kas gali skaityti bolševikų spaudą: „Laikraščiuose žydingi Lietuva, o iš tikrųjų plūstanti kraujuose“ (Ibid., 64). Partizanas sako, kad net ir protingas komunistas negalėtų tikėti tais svaičiojimais, o Staliną pavadina asilu dėl jo garbinimo, pastebėdamas, kad „<...> su kvaila prigimtimi neatskiriamai susijęs aziatiškas žiaurumas“ (Ibid., 65). Kalbėdamas apie savo kaip apygardos vado pareigas Baliukevičius-Dzūkas pasakoja, kaip vyrams nušviesdavo politinę padėtį. Pastarieji tik ir laukdavo, kad jis pasakysias karo pradžią, bet tokios galimybės nėra jau daugiau kaip ketverius metus (1949 m. vasario 2 dienos įrašas). „Sunku, pasiutusiai sunku pasakyti jiems ką nors raminančio“, – prisipažįsta vadas (Ibid., 80). Pasakyti buvo būtina, nes tai lėmė karių psichologinę savijautą ir kovos tęstinumą.

Dienoraštyje svarbus laiko išgyvenimas (ne datos fiksavimas), kuris atskleidžia partizano vidų. Akcentuojamas pereinamasis laikas, kaip kad fiksuojama 1949 m. sausio 1 d. įrašė, kuris prasideda epigrafu: „*Neklausk, kam skambina varpai – / Jie skambina tau...*“ (Ibid., 72). Šie hemingvėjiški varpai išreiškia autoriaus vidinį nerimą, sutrikimą, abejones. 1 val. 40 minučių Baliukevičius-Dzūkas parašo: „Aš nesuprantu, kas yra su manimi. Vis dažniau pasitaiko tokie momentai, kada aš nieko negaliu daryti. <...> Štai dabar tiesiog prievarta rašau į dienoraštį šias eilutes. Tačiau būna tokių kūrybinių valandėlių, kada aš su pakilimu rašau, dirbu...“ (Ibid.). 1949 metų Velykos tampa vaikystės prisiminimu ir sąžinės graužatimi dėl išstremtos mamos likimo. Ši situacija, prasidėjusi balandžio 17 d., virsta eilėrašciais mamai (balandžio 26 d.). Sunku pasakyti, ar tai sukūrimo ar įrašymo data, svarbiausias pats faktas. Tai asmeniškasis atsakas į traumą.

Kita jos įveikimo strategija – grožinės literatūros skaitymas ir apmąstymas. Partizanas prisipažįsta miške skaitęs Anatole'io France'o *Dievai trokšta*, Williamo Shakespeare'o *Hamletą*, *Makbetą*, Levo Tolstojaus *Prisikėlimą*. Šiuose kūriniuose jis ieškojo atspirties, argumentų ir svarbiausia, kad rado. Tai rodo, kad meninė kūryba gali būti psichologinė-egzistencinė atrama.

Baliukevičius-Dzūkas žvelgia kaip asmenybė, jo įrašai nereguliarūs, nepilni, bet jis vis dėlto pateikia gana platų pokario rezistencijos vaizdinį. Huntas buvo teisus, teigdamas, kad „[p]asakojimai apie trauminį stresą yra daug daugiau nei asmeniniai pasakojimai“ (Hunt 2010, 44). Tuo tarpu paties „pasakojimo koherencijoje“ partizanų vadui svarbiausias „afektas“, nes jis akcentuoja emocinius vertinimus, daug informacijos teikiančius ir apie patį naratorių. Partizanui dienoraščio rašymas nebuvo istorija, tai buvo dabarties fiksacija ir refleksija.

Išvados, arba trauminė atmintis kaip pasakojimo koherencija

1. Trauminė atmintis Lietuvos partizanų atveju buvo labai gyva, momentinė, dabartinė, neturėjusi galimybių itin transformuotis. Tačiau ji įgijo naratyvo formą, kuri pasiekė mus, gyvuosius, ir kuri byloja apie juos, mirusiuosius. Kazimieraičio, Ramanausko-Vanago, Baliukevičiaus-Dzūko naratyvai yra skirtingi, nes jų „pasakojimo koherencija“ buvo grįsta skirtingais koherencijos indeksais.

2. Šios trauminės atminties pagrindas yra individuali atmintis (Kazimieraitis), socialiniai diskursai (Vanagas), asmeninis pasakojimas (Dzūkas). Šie sąlygiškai išskirti diskursai rodo, kad dienoraščių ir atsiminimų autoriai turėjo psichologinį ryšį su aprašomas dalykais, todėl visa, kas užfiksuota, dar nebuvo istorija.

3. *Lietuvos partizanų Dzūkų grupės štabo veiksmų dienoraštis* rodo traumos ir istorijos sąryšį. Partizanų veiklos Dzūkijoje pradžia visų pirma liudija tautos traumą, o asmeniniai trauminiai potyriai lieka antrajame plane. Šis dienoraštis autoriui buvo trauminė atmintis, o mums jau yra istorija.

4. Adolfo Ramanausko-Vanago atsiminimų knyga *Daugel krito sūnų* atskleidžia traumos ir socialinių diskursų santykį. Ramanauskas fiksuoja ir partizanų (aukojimas), ir civilių gyventojų (kerštas) reakcijas į traumas, jas analizuoja, akcentuodamas išdavystės fenomeną. Jis atskleidžia, kad meninė kūryba buvo labai svarbi traumos įveikimo strategija. Atsiminimai autoriui buvo trauminė atmintis, o mums jie jau istorija.

5. *Liongino Baliukevičiaus-partizano Dzūko dienoraštis* rodo traumos ir asmeninio naratyvo ryšį. Baliukevičius kuria savo asmeninį pasakojimą, bet jis užfiksuoja ir istorinius, ir socialinius diskursus. Autorius reflektuoja sovietų ideologiją, grožines knygas kaip traumos įveikimo strategiją. Dienoraštis autoriui buvo trauminė atmintis, o mums – jis yra istorija.

Šaltiniai ir literatūra

- C u b b i t 2007 – Geoffrey Cubitt, *History and Memory*, Manchester and New York: Manchester University Press.
- D K S – Adolfas Ramanauskas-Vanagas, *Daugel krito sūnų*. Antras leidimas, Vilnius: Mintis, 1992.
- G i r n i u s 1990 – Kęstutis K. Girnius, *Partizanų kovos Lietuvoje*. Fotografuotinis leidimas su autoriaus pratarne Lietuvos skaitytojams, Vilnius: Mokslas.
- H u n t 2010 – Nigel C. Hunt, *Memory, War and Trauma*, Cambridge: Cambridge University Press.
- K a š ė t a 1993 – Algis Kašėta, „Džukų grupės štabo veiklos dienoraštis“, *Laisvės kovų archyvas*, Nr. 9, Kaunas: Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga.
- K l e i n 1990 – Julie Thompson Klein, *Interdisciplinarity: History, Theory, and Practice*, Detroit: Wayne State University Press.
- L B P D D – *Liongino Baliukevičiaus-partizano Dzūko dienoraštis*: 1948 m. birželio 23 d. – 1949 m. birželio 6 d. (parengė Algis Kašėta). Trečiasis papildytas leidimas, Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2008.
- L K – *Laisvės kovos 1944–1953 metais*: dokumentų rinkinys (sudarė Dalia Kuodytė, Algis Kašėta), Kaunas: Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga, Pasaulio lietuvių bendruomenė, 1996.
- L K A – *Laisvės kovų archyvas*, Nr. 9, Kaunas: Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga, 1993.
- L P – Nijolė Gaškaitė, Dalia Kuodytė, Algis Kašėta, Bonifacas Ulevičius, *Lietuvos partizanai 1944–1953 m.*, Kaunas: Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga, 1996.
- R a m a n a u s k a i t ė - S k o k a u s k i e n ė 1992, „Pabaigos žodis“, *Adolfas Ramanauskas-Vanagas, Daugel krito sūnų*. Antras leidimas, Vilnius: Mintis.
- S n y d e r 2011 – Timothy Snyder, *Kruvinos žemės: Europa tarp Hitlerio ir Stalino* (iš anglų kalbos vertė Vitalijus Charkovas), Vilnius: Tyto alba.
- T ū t l i s 1997 – Vidmantas Tūtlis, „Tragiškų įvykių sukuryje parašytų memuarų savitumai“ [prieiga internete: <<http://www.genocid.lt/Leidyba/1/Vidmantas.htm>>, žiūrėta 2012-04-14].

Nerijus Brazauskas

Pietų Lietuvos partizanų srities rezistentų negrožinė literatūra kaip trauminė atmintis

S a n t r a u k a

Pagrindinės sąvokos: *Pietų Lietuva, partizanai, trauminė atmintis, dienoraščiai, atsiminimai, istorija, atmintis, Nigelas C. Huntas.*

Straipsnyje analizuojami Pietų Lietuvos partizanų srities rezistentų dienoraščiai, atsiminimai kaip trauminė atmintis. Tyrimo metodologija – Nigelo C. Huntas pateikta trauminės atminties koncepcija, kuri išdėstyta knygoje *Atmintis, karas ir trauma* (2010). Tai interdis-

ciplininio pobūdžio darbas, kuriame ištrinama riba tarp atminties, istorijos, psichologijos. Mokslininkas pateikia savas *istorijos, kolektyvinės atminties, socialinio diskurso, pasakojimo* apibrėžtis, nes šie terminai skiriasi įvairiose disciplinose.

Lietuvos partizanų Dzūkų grupės štabo veiksmų dienoraštis, vestas Juozo Vitkaus-Kazimieraičio, atskleidžia istorines partizanų grupės steigimosi aplinkybes ir rodo, kaip siejasi trauma ir istorija. Adolfo Ramanausko-Vanago atsiminimų knyga *Daugel krito sūnų* liudija, kad prisiminimai yra savirefleksyvūs, determinuoti laiko, kad juose užfiksuota daug socialinių diskursų ir trauminės patirties.

Liongino Baliukevičiaus-partizano Dzūko dienoraštis yra autentiškas tekstas. Autorius žvelgia kaip asmuo, bet jis pateikia platų Lietuvos visuomenės ir istorijos vaizdinį. Jis kuria ir asmeninį pasakojimą, ir reflektuoja sovietų ideologiją bei partizanų traumas.

Trauminė atmintis Lietuvos partizanų atveju buvo labai gyva, momentinė, dabartinė, neturėjusi galimybių itin transformotis. Šios trauminės atminties pagrindas yra individuali atmintis (Kazimieraitis), socialiniai diskursai (Vanagas), asmeninis pasakojimas (Dzūkas). Dienoraščių ir atsiminimų autoriai turėjo psichologinį ryšį su aprašomais dalykais, todėl visa, kas užfiksuota, dar nebuvo istorija. Dienoraščiai ir atsiminimai buvo trauminė atmintis autoriams, bet mums tai jau istorija. Visi šie skirstymai yra reliatyvūs, bet mes galėtume sakyti, kad šie negrožiniai tekstai yra reakcijos į traumas. Turėtume sutikti su N. Huntu, kad be istorijos, atminties ir pasakojimo mes esame niekas.

Nerijus Brazauskas

Non-fiction Literature by Southern Lithuania Partisan Region Resistants as a Traumatic Memory

S u m m a r y

Keywords: *Southern Lithuania, partisans, traumatic memory, diaries, memories, history, memory, Nigel C. Hunt.*

The article deals with the diaries and memories of Southern Lithuania Partisan Region resistants as a traumatic memory. The research methodology is the “traumatic memory” conception by Nigel C. Hunt proposed in his book *Memory, War and Trauma* (2010). It is an interdisciplinary work because the boundary between memory, history and psychology is blurred. Hunt presents his own definitions of *History, Collective Memory, Social Discourse, Narrative* because they are different across disciplines.

The Diary of Lithuanian Partisan Dzūkai Group Headquarters' Actions written by Juozas Vitkus-Kazimieraitis reveals the historical situation of partisan establishment and demonstrates how trauma and history interrelate. The book of memories “Many Sons Fall” by Adolfas Ramanauskas (Vanagas) shows that memories are self-reflexive, determined by time interval; so many social discourses and traumatic experiences are recorded in them.

The diary of the participant of the Resistance Movement, Dzūkas, is an authentic text. Baliukevičius-Dzūkas presents a personal view, together presenting a broader image of

Lithuanian society and history. He creates both a personal narrative and contemplates the soviet ideology as well as traumas of partisans.

The traumatic memory in Lithuanian partisans' case was very lively, instantaneous; it had no possibilities to change. The basis of the traumatic memory is an individual memory (the Kazimieraitis' case), social discourses (the Vanagas' case), and personal narrative (the Dzūkas' case). The authors of diaries and memories had a psychological relation with the matters described. Therefore, everything that was recorded still was not history. The diaries and memory books were a traumatic memory for the authors, but it is history for us. All these distinctions are relative, but we could argue that these non-fiction texts are responses to traumas. We should agree with Hunt stating that we are nothing without history, memory and narrative.

Nerijus BRAZAUSKAS
Šiaurės Lietuvos tyrimų centras
Šiaulių universitetas
P. Višinskio g. 38
LT-76352 Šiauliai
[nerijusbraz@gmail.com]